

Ключові слова: інститут міжнародного усиновлення, Конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, незаконні дії щодо усиновлення, усиновлення, незаконна посередницька діяльність.

Резюме

Тавлуй Е. В. Институт международного усыновления и основные характеристики незаконной посреднической деятельности по усыновлению (в рамках Конвенции о защите детей и сотрудничество по вопросам межгосударственного усыновления).

В статье исследуются вопросы, связанные с определением основных характеристик незаконной посреднической деятельности через призму института международного усыновления. Автор изучает отдельные положения Конвенции о защите детей и сотрудничество по вопросам межгосударственного усыновления, которые определяют правовые основы деятельности специально уполномоченных организаций в процессе международного усыновления, зарубежный опыт такой деятельности. Автор также анализирует законопроекты относительно ратификации Гаагской Конвенции и связанные с этим изменения правовых норм семейного права, и соответственно их влияние на диспозицию статьи 169 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: институт международного усыновления, Конвенция о защите детей и сотрудничество по вопросам межгосударственного усыновления, незаконные действия по усыновлению, усыновление, незаконная посредническая деятельность.

Summary

Tavluy E. V. Institute of international adoption and determination of basic descriptions of illegal intermediary activity on adoption (Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption).

Questions, related to determination of basic descriptions of illegal intermediary activity through the prism of institute of international adoption, are probed in the article. The author separate positions of Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption which determine legal frameworks of activity of the specially authorized organizations in the process of international adoption, foreign experience of such activity. The author analyses bills in relation to ratification of Hague Convention and changes of legal norms of domestic right related to it also, and their influence on disposition of the article 169 of the Criminal code of Ukraine.

Key words: institute of international adoption, Convention about defence of children and collaboration on questions of intergovernmental adoption, in relation to adoption, adoption, illegal intermediary activity.

Отримано 14.02.2013

УДК 343.982

В. М. ШЕВЧЕНКО

Віта Миколаївна Шевченко, аспірант Київського університету туризму, економіки і права

**ОСОБЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТА РОЗКРИТТІ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ
В ОРГАНАХ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ**

Оперативно-розшукова діяльність відіграє досить помітну роль у виявленні і розкритті найбільш тяжких і небезпечних злочинів, до яких і відносяться корупційні діяння в органах судової влади України. Більш того, без неї в нашому випадку практично неможливо вирішити завдання, що стоять перед кримінальним судочинством.

Низька ефективність протидії корупції зумовлена низкою обставин, зокрема відсутністю чіткого регулювання порядку проходження державної служби, належного контролю з боку держави за джерелами доходів службових та посадових осіб, а також відповідних кримінально-правових заходів. Існують і інші об'єктивні і суб'єктивні причини, які повинні враховуватися при розробці дієвих заходів боротьби з корупцією. Серед об'єктивних причин слід відзначити складність виявлення даних злочинів, що впливає із самої їх природи. Корупційні діяння в органах судової влади України відносяться до двосторонніх злочинів, тобто таких, у яких немає потерпілого, немає, як правило, сторони, зацікавленої у встановленні істини у справі, у виявленні злочину, в покаранні винних. Навпаки, і та і інша сторона прагне приховати злочин не тільки від правоохоронних органів, але і від оточуючих. Саме цим пояснюється настільки висока латентність корупції в органах судової влади, а офіційна статистика показує лише мізерно малий відсоток фактично вчинених правопорушень.

У цьому ключі одним з дієвих, найбільш простих і ефективних способів отримання оперативно-розшукової інформації при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України є проведення опитування серед осіб, які потенційно володіють інформацією, що має значення для органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. У зв'язку з цим вивчення теоретичних і практичних питань опитування як оперативно-розшукового заходу досить актуально.

Наукові розробки, що стосуються особливостей застосування оперативного опитування з метою одержання оперативного-розшукової інформації, у різний час вивчалися К. В. Антоновим, А. М. Аتماжитовим, О. М. Бандуркою, Б. Є. Богдановим, Б. В. Бойцовим, В. М. Бурикінім, О. А. Вавдійчиком, О. С. Вандишевим, О. Ф. Волинським, Д. В. Гребельським, О. Ф. Долженковим, І. П. Козаченком, О. Г. Лекарем, В. В. Матвійчуком, М. А. Погорецьким, Ю. Е. Черкасовим, М. О. Шилінім, А. Ю. Шумиловим, М. О. Янковим та іншими. Проте, слід зазначити, що на науковому рівні теоретичні основи оперативного опитування недостатньо досліджені. На особливу увагу заслуговує вивчення питання щодо порядку проведення оперативного опитування при розкритті та розслідуванні корупційних діянь в органах судової влади України оперативними працівниками.

У науковій літературі наводиться досить велика кількість різних визначень поняття «опитування» в оперативно-розшуковій діяльності. При всій їхній схожості, є й розбіжності, у тому числі принципові, у розумінні окремих аспектів цієї правової та наукової категорії.

Ю. Ф. Кваша розглядає опитування громадян в оперативно-розшуковій діяльності як підготовлену в організаційно-тактичній формі на основі оптимальних психологічних правил міжособистісного спілкування бесіду оперативного працівника із заздалегідь підбраною та вивченою особою, яка забезпечує вивідання відомостей, що становлять розвідувально-пошукову цінність¹.

А. Ю. Шумилов опитування визначає як збір фактичної інформації, що має значення для вирішення конкретних, як правило, локальних завдань оперативно-розшукової діяльності, зі слів опитуваного².

В. А. Черепанов під розвідувальним опитуванням розуміє заснований на законах і підзаконних нормативних актах метод збору оперативно-розшукової інформації в процесі безпосереднього спілкування співробітника органу дізнання із громадянами, які можуть бути інформовані про осіб і факти, що представляють оперативний інтерес³.

Б. Є. Богданов визначив розвідувальне опитування як спеціально проведену працівником міліції бесіду з особою, обізнаною про факти й обставини, що представляють оперативний інтерес, з метою одержання відомостей, що можуть бути надалі використані в інтересах боротьби зі злочинністю⁴.

О. М. Бандурка та О. В. Горбачов визначають опитування як співбесіду, результати якої фіксуються у формі, яку вважає прийнятною для даної ситуації сам оперативний працівник⁵.

А. С. Абідов розглядає опитування як оперативно-розшуковий захід, що представляє собою збір фактичної інформації, що має значення для вирішення конкретного завдання оперативно-розшукової діяльності, в опитуваній особі, яка реально чи ймовірно нею володіє⁶.

М. О. Шилін визначає оперативне опитування як один із передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» методів (або одна з оперативно-розшукових дій), який (яка) полягає у збиранні співробітниками відповідних правочинних органів зі слів опитуваної особи первинної фактичної інформації, що має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності шляхом спонукання ними цієї особи (у тому числі з використанням правомірних тактичних прийомів) до надання відповідей на запитання, які їх цікавлять і входять до їх компетенції⁷.

На нашу думку, саме вказане визначення повною мірою відображає сутність такого поняття як «оперативне опитування», оскільки вказується на можливість віднесення опитування до оперативно-розшукових заходів, а не методів та використання правомірних тактичних прийомів, обґрунтовано вказується, що завдяки застосуванню опитування отримується первинна фактична інформація.

Діяльність оперативних підрозділів при розкритті та розслідуванні корупційних діянь в органах судової влади України пов'язана з потребою отримання інформації. Способи і методи отримання можуть бути різними, але одним із найбільш широко вживаним є опитування осіб за їх згодою, що передбачено пунктом 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁸.

Опитування завжди носить розвідувальний характер, оскільки оперативний працівник у процесі спілкування з особою намагається розвідати, що їй відомо про протиправну подію чи про працівників суду, які причетні до неї. Для цього від оперативного працівника вимагається наявність акторських, ораторських та психологічних даних, а також значної концентрації розумової діяльності. Тільки досвідчений оперативний працівник може без попередньої підготовки якісно та дієво провести оперативну бесіду з людиною, яку вперше бачить і знає про неї досить мало або зовсім не має про неї ніякої інформації. Це ми говоримо про опитування, яке проводиться раптово.

Щоб досягти мети опитування, оперативний працівник має підготуватись до нього, вивчивши заздалегідь особистість опитуваного, а саме його характер, біографічні дані, відомості про професію, освіту, інтелект, його соціальний статус, умови праці, спосіб життя, коло знайомств, хобі та уподобання, типові форми поведінки. Особливо важливо знати рівень правосвідомості особи, опитування якої планується, її ставлення до правоохоронних органів тощо.

Звертає на себе увагу та обставина, що, як показують кримінологічні дослідження, значною частиною працівників суду одержані як підкуп суми розглядаються як своєрідна «винагорода» за їх нелегку працю, так низько оплачувану державою.

До осіб, які становлять оперативний інтерес при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України, можна віднести помічників суддів, секретарів судових засідань, колег по роботі, тобто осіб, які близько спілкуються з суддею і можуть бути ініціаторами або посередниками, або ж допомагати судді вчиняти протизаконні дії.

Необхідно відмітити, що для суддів характерне використання завуальованих способів прийому-передачі так званої «винагороди». Найчастіше «винагорода» вуалюється під подарунки, які вручаються від імені приватних осіб або організацій з різних приводів.

Великим недоліком у розслідуванні є одностороннє дослідження особистості судді. До справи долучаються формальні характеристики з місця служби та проживання, як правило, виключно позитивні, і це зрозуміло, оскільки судді мають високий рівень освіти, життєвий досвід, володіють організаторськими та ораторськими здібностями. За рамками дослідження залишається поведінка в побуті, хобі (часто вельми дороге) та інші обставини, що об'єктивно характеризують особистість судді та можуть допомогти оперативному працівнику при проведенні опитування.

Місце проведення опитування може бути різним: службове приміщення, квартира опитуваної особи, місце її роботи тощо. Проте доцільно вибирати саме такі місця, у яких зведено до мінімуму: сторонні шуми та інші відволікаючі фактори; значне скупчення і переміщення людей; можливість розкриття особи інформатора; потенційну небезпеку для життя і здоров'я учасників бесіди. Вибір місця, як правило, залишається за оперативним працівником, але може бути врахована думка особи, оскільки опитування може бути тільки за її згодою. Рекомендується проводити опитування в приміщенні органу, який має на це відповідні повноваження, де сама обстановка чинить необхідний тиск на психологію опитуваного.

Під час безпосереднього проведення опитування оперативному працівнику слід звернути увагу на зовнішність опитуваного, рівень його культури, особливості мови та поведінки, міміки та жестів, ставлення до теми розмови. Одним із основних методів одержання інформації про опитуваного при безпосередньому контакті є спостереження за співрозмовником. Досвідчений оперативний працівник, спостерігаючи за співрозмовником і уважно його слухаючи, зробить висновки: чи правду говорить співрозмовник, чи вона йому відома, чи бажав він її висловити, як далі будувати розмову з ним.

У процесі розмови питання можуть торкатись широкої тематики, а не тільки протиправних діянь працівників суду. Співрозмовник може бути не інформований про істинну ціль розмови, мета розмови оперативним працівником може бути завуальована. В усіх випадках участь особи у бесіді має бути добровільною. Опитування може супроводжуватись аудіозаписом. Опитування може проводитися конфіденційно, як за ініціативою особи, так і оперативного працівника і тоді такий оперативно-розшуковий захід стає негласним.

Необхідно наголосити на план оперативного опитування, який може бути розгорнутим або коротким, письмовим чи зафіксованим тільки подумки. Але він повинен містити систему питань, зумовлену загальними завданнями розкриття корупційних діянь. Відзначимо питання найбільш істотні в правовому й психологічному відношеннях, які підлягають обов'язковому включенню до плану оперативного опитування, спрямованих на виявлення працівників суду, винних у вчиненні корупційних діянь: а) обставини, умов вчинення кожного епізоду злочинного діяння; поведінка запідозреного; б) мотивація й особистісна детермінація діяння, умови, які сприяли його здійсненню; в) спосіб злочину; дії, які характеризують стійкі психологічні якості особи; г) спосіб приховання злочину; д) відношення запідозрених до результатів вчиненого діяння.

Необхідним і гострим питанням є також застосування тактичних прийомів, оскільки, кожна людина, що надає інформацію, має індивідуальні особливості.

Судді, як правило, мають коло довірених осіб, які знаходяться в тісних колективних зв'язках з ними. Таким чином, складність отримання значимої для розслідування інформації про корупційні діяння зумовлена рядом факторів: принципом корпоративності в суддівському середовищі, круговою порукою, матеріальною та морально-психологічною залежністю від судді осіб, які володіють інформацією, побоюванням про свою подальшу долю у зв'язку з можливістю помсти з боку судді тощо⁹.

Величезний досвід, що накопичений оперативно-розшуковою практикою, свідчить про вдале проведення оперативних опитувань за умов дотримання всіх тактичних прийомів. Приклади із світової та вітчизняної практики дають підстави стверджувати, що успішне вирішення оперативно-розшукового завдання залежить, у першу чергу, від досягнутого порозуміння між оперативним працівником та його співрозмовником. Крім того, багато що залежить від того, яким чином відреконував себе оперативний працівник, як він вмів гнучко та дипломатично вести бесіду та тримати її хід під контролем, а також як він реагує та вмів знайти оптимальне рішення для спрямування бесіди у необхідному руслі тощо.

Результати опитування оформляються рапортом чи довідкою, які складає працівник по закінченню бесіди. До рапорту може додаватись пояснення, аудіоплівка, інші документи, які потрапили до оперпрацівника у зв'язку з опитуванням. Особа може надати оперативному підрозділу добровільну допомогу і в інших питаннях, які на момент опитування стосуються іншої тематики оперативно-розшукової діяльності¹⁰.

Отже, оперативне опитування при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України – це передбачений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та врегульований відомчими нормативно-правовими актами оперативно-розшуковий захід, спрямований на отримання інформації про корупційні діяння, а також інші обставини, що сприяють його виявленню, розкриттю та прийняттю щодо осіб (суддів чи працівників суду), які його вчинили, встановлених законом заходів, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності. Цей захід здійснюється із застосуванням вербальної та невербальної комунікації в процесі як безпосереднього спілкування оперативного працівника, так і за його завданням іншими уповноваженими особами, з тими особами, які становлять оперативний інтерес для оперативно-розшукової діяльності.

- ¹ Горяинов К. К., Кваша Ю. Ф., Сурков К. В. Федеральный закон об оперативно-розыскной деятельности: комментарий / Под ред. П. Г. Пономарева. – М.: Новый Юрист. – 1997. – С. 202.
- ² Шумилов А. Ю. Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности» с постатейным приложением нормативных актов и документов. – М., 1999. – С. 53.
- ³ Черепанов В. А. Основы разведывательного опроса. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1978. – С. 5.
- ⁴ Богданов Б. Е. Личный сыск. Разведывательный опрос. Учебное пособие: 2-е изд., справ. и допол. – М., 1979. – С. 31.
- ⁵ Бандурка А. М., Горбачев А. В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – С. 65.
- ⁶ Абидов А. С. К вопросу о понятии опроса как оперативно-розыскного мероприятия / А. С. Абидов // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2006. – № 3. – С. 332–333.
- ⁷ Шилин М. О. Оперативне опитування як метод отримання оперативної інформації // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 1. – Ч. 2. – С. 65–74.
- ⁸ Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
- ⁹ Трепак В. Щодо розслідування злочинів про хабарництво, вчинених судьями // Право України: юридичний журнал. Науково-практичне фахове видання / Міністерство юстиції України; Конституційний Суд України. – К., 2011. – № 1. – С. 247–254.
- ¹⁰ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 109–110.

Резюме

Шевченко В. М. Особливість проведення оперативного опитування при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України.

У статті розкриваються особливості проведення оперативного опитування як одного з основних оперативно-розшукових заходів при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України. Вказується на необхідність наявності в оперативного працівника акторських, ораторських та психологічних даних при проведенні оперативного опитування, а також значної концентрації розумової діяльності.

Проаналізовано розбіжності щодо визначення поняття «опитування» в оперативно-розшуковій діяльності.

Автор робить висновок про обов'язковість складання плану та застосування тактичних прийомів при проведенні оперативного опитування.

Висловлено авторську позицію щодо недосконалості проведення оперативними працівниками опитування.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативне опитування, оперативно-розшуковий захід, корупційні діяння, органи судової влади.

Резюме

Шевченко В. Н. Особенности проведения оперативного опроса при расследовании и раскрытии коррупционных деяний в органах судебной власти Украины.

В статье раскрываются особенности проведения оперативного опроса как одного из основных оперативно-розыскных мероприятий при расследовании и раскрытии коррупционных деяний в органах судебной власти Украины. Указывается на необходимость наличия у оперативного работника актерских, ораторских и психологических данных при проведении оперативного опроса, а также значительной концентрации умственной деятельности.

Проанализированы разногласия относительно определения понятия «опрос» в оперативно-розыскной деятельности.

Автор делает вывод об обязательности составления плана и применения тактических приемов при проведении оперативного опроса.

Высказано авторскую позицию относительно несовершенства проведения оперативными работниками опроса.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативный опрос, оперативно-розыскное мероприятие, коррупционные деяния, органы судебной власти.

Summary

Shevchenko V. A feature of realization of the operative questioning is at investigation and opening of corruption acts in judicial government of Ukraine.

In the article the features of realization of the operative questioning open up as one of basic operational search measures at investigation and opening of corruption acts in judicial government of Ukraine. Specified on the necessity of presence for the operative worker of actor, oratorical and psychological data during realization of the operative questioning, and also considerable concentration of intellection.

Divergences are analysed in relation to determination of concept “questioning” in operational search activity.

An author draws conclusion about obligatoriness of stowage of plan and application tactical receptions during realization of the operative questioning.

Authorial position is expounded in relation to imperfection of realization of questioning operative workers.

Key words: operativelysearch activity, operative questioning, operative and investigation action, corruption acts, bodies of judicial authority.

Отримано 21.02.2013